

УДК 336.71:355 (477)

ЕКОНОМІЧНА БЕЗПЕКА БАНКУ В СИСТЕМІ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ

С. Мельник

Львівський державний університет внутрішніх справ
e-mail: melnyk_stepan@ukr.net тел. (097)-947-68-85

У статті розглянуто сутність поняття безпеки та виокремлено чітку залежність між різними рівнями безпеки. Виділено ряд чинників від яких залежить економічна безпека банку в системі забезпечення національної безпеки держави.

Ключові слова: безпека, національна безпека, економічна безпека банківської системи

Постановка проблеми. У сучасному світі національна безпека становить ключову складову політики кожної держави. Як засвідчив аналіз ситуації у країні, основні загрози для національної безпеки України продовжуються накопичуватися насамперед в економічній сфері. Оскільки безпека банківської системи є однією з найбільш впливових сфер на економіку держави, то не викликає сумніву, що питання дослідження економічної безпеки банку в системі національної безпеки є на сьогодні вельми актуальними.

Стан дослідження. Теоретичним і практичним проблемами безпеки банківської діяльності присвячено праці багатьох вітчизняних і зарубіжних учених. Значний внесок у дослідження цих проблем зробили українські вчені О. Барановський, О. Бандурка, В. Батюк, З. Васильченко, З. Варналій, В. Гесць, Р. Гриценко, М. Зубок, Л. Стрельбицька, С.Яременко, а також зарубіжні – С. Букін, В. Гамза, В. Сенгачов, В. Ярочкін та ін.

Мета дослідження. Метою статті є історичне дослідження сутності поняття «безпека» та обґрунтування впливу економічної безпеки банку на національну безпеку держави.

Виклад основних положень. У сучасних умовах проблема безпеки людини, підприємства чи держави набуває першочергово значення, а також найважливішою характеристикою якості життя та стану економіки. Термін «безпека» вперше згадується в книзі пророка Єзекіїля Старого Завіту Біблії: «Я позбираю Ізраїлів дім із народів ... і вони осядуть на землі своїй ... безпечно і будуватимуть доми та садитимуть виноградники і будуть сидіти безпечно, коли Я чинитиму присуди на всіх тих, що погорджують ними з їхнього довілля» [4, с. 861–862].

У підсвідомості людини потреба безпеки існує від часу його появи на землі. Не випадково відомі американські психологи Х. Муррей та А. Маслоу потребу

безпеки визначили як відносно самостійну, що виникає кожен раз, коли людина задовольняє головні фізіологічні потреби [1, с. 4].

У широкому розумінні безпека – це рівень захищеності від внутрішніх і зовнішніх загроз. Офіційне згадування поняття «безпека» відносять до кінця XI ст. і згідно з тлумачним словником Робера означало «...спокійний стан духу людини, яка вважає себе захищеною від будь-якої небезпеки» [10, с. 10].

Категорія безпеки в юриспруденції царської Росії стала вживатись у зв'язку з охороною громадського порядку, як наслідок боротьби з державними злочинами. У серпні 1881 р. було прийняте «Положення про заходи щодо охорони державного порядку і громадського спокою», де вперше визначено поняття громадської безпеки.

Незалежність і безпека проголошеної Гетьманом П.Скоропадським у 1918 року Української держави забезпечувались двома установами з паралельними функціями: освітчим відділом департаменту Державної варти і особливим відділом Головної квартири Гетьмана. На них покладалося вивчення різних політичних і національних течій у суспільстві на території Української держави, боротьба з антидержавною діяльністю політичних партій і суспільних рухів, які могли зашкодити внутрішньому спокою і міжнародним відносинам держави, здійснення загального нагляду за безпекою резиденції і мандрівок Гетьмана [15, с. 9].

У двадцятих роках минулого століття в Радянському Союзі поняття безпеки ототожнювалось із терміном «революційний порядок». Пізніше в законодавстві з'явилося поняття «державної безпеки», а в Конституції СРСР 1936 р., серед функцій органів державної влади і управління закріплювалася «охорона державної безпеки». У Конституції СРСР 1977 року розділ 5 був цілком присвячений захисту і забезпеченню безпеки.

В умовах адміністративно-командної системи економічна безпека не мала самостійного практичного застосування, бо її відповідно до передбачених завдань повністю поглинала система державної безпеки. Замах на державні інтереси переслідувався і карався набагато суворіше, ніж аналогічна дія проти особистості. Однак ні силові відомства, ні армія й оборонна промисловість, ні суспільна власність не змогли забезпечити збереження і розвиток безпеки в СРСР.

За останні десятиріччя зміст терміну «безпека» значно розширився. Так, під «безпекою» розуміють:

діяльність людей, суспільства, держави, світового співтовариства народів щодо виявлення (вивчення), запобігання, послаблення, усунення (ліквідації) і відвернення загрози, здатної загубити їх, позбавити матеріальних і духовних цінностей завдати збитків, заблокувати шляхи для прогресивного розвитку [12, с. 395];

- стан об'єкта в системі його зв'язків з погляду здатності до виживання і розвитку за умов внутрішніх і зовнішніх загроз, а також дії непередбачуваних і важкопрогнозованих факторів [13, с. 16];

конкретний стан і ступінь захищеності будь-якого суб'єкта та його спроможність протистояти змінам умов функціонування [15, с. 10].

Безпека як результат управлінської діяльності з усунення загроз має складну, множинну предметність: в одному з аспектів це здатність системи попереджувати заподіяння можливої шкоди інтересам особи, суспільства і держави, в іншому – це

вияв стану захищеності їх інтересів, в третьому – вияв системи заходів безпеки [13, с. 13].

На нашу думку, безпека – це стан захищеності будь-якого суб'єкта та його спроможність протистояти внутрішнім і зовнішнім загрозам.

Н.Й. Реверчук вважає, що для успішного управління безпекою необхідно керуватися низкою аксіом: безпека – це наука, яку потрібно вивчати і розвивати; це мистецтво, яке потрібно осягнути; безпека – це культура, яку потрібно виховувати у бізнесмена; всякий бізнес лише тоді чогось вартує, якщо він надійно захищений; небезпеку легше попередити, ніж з нею боротися; основа успіху в бізнесі – своєчасно отримана, правильно зрозуміла і вміло використана інформація; хто не використовує нових методів боротьби із загрозами, той повинен очікувати нових невдач [15, с. 10].

Так, стаття 3 Конституції України зазначає, що «людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканість і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю», а стаття 17 підкреслює, що «захист суверенітету і територіальної цілісності України, забезпечення її економічної та інформаційної безпеки є найважливішими функціями держави, справою всього Українського народу» [8, с. 4, 7].

Сучасний стан суспільного розвитку набуває досить суперечливого характеру. Поруч із масштабними досягненнями в усіх сферах суспільства виникають різноманітні конфлікти, результати людської діяльності заходять у протиріччя з навколишнім середовищем, часто ставлять під загрозу добробут і навіть життя людей. За цих умов кожна держава в ім'я існування, самозбереження та прогресу вирішує питання національної безпеки [15, с. 11-12].

Термін «національна безпека» вперше був використаний Президентом Сполучених Штатів Америки Теодором Рузвельтом у 1904 р., коли він обґрунтував необхідність використання військової сили у зоні майбутнього Панамського каналу для забезпечення інтересів національної безпеки країни [13, с. 14].

Згідно закону України «Про основи національної безпеки України» [7] національна безпека – це захищеність життєво важливих інтересів людини і громадянина, суспільства і держави, за якої забезпечуються сталий розвиток суспільства, своєчасне виявлення, запобігання і нейтралізація реальних та потенційних загроз національним інтересам.

А. Ревенко визначив національну економічну безпеку як «стан економічної системи, що характеризується стійкістю щодо впливу ендогенних (внутрішніх) і екзогенних (зовнішніх) чинників, які створюють загрозу суспільству» [14, с. 15]. Серед ендогенних чинників, які найбільше сприяють збереженню економічної безпеки, він, зокрема, виділяє надійність національної валюти як гарант стабільності валютно-фінансової і кредитної системи, перехід на принципово нові технології на основі науково-технічного процесу, ефективне управління, обмеження залежності від енергоносіїв. Формування ринкової системи передбачає інтенсифікацію зовнішньоекономічних процесів. У результаті збільшується відкритість національної економіки, що посилює її залежність від екзогенних чинників: світової валютно-фінансової системи, тенденцій міжнародного обміну, коливань світового ринку тощо.

Отже, національна безпека – це стан захищеності життєво важливих національних інтересів громадянина, суспільства і держави від зовнішніх та внутрішніх загроз.

Таким чином, національна безпека безпосередньо пов'язана з захистом головних національних інтересів країни. Її забезпечення можливе лише при чіткій взаємодії усіх видів безпеки, найважливіша з яких економічна. Згідно Закону України «Про основи національної безпеки України» економічні аспекти посіли вагоме місце, а саме:

- створення конкурентоспроможної, соціально орієнтованої ринкової економіки та забезпечення постійного зростання рівня життя і добробуту населення;
- збереження та зміцнення науково-технологічного потенціалу, утвердження інноваційної моделі розвитку;
- забезпечення екологічно та техногенно безпечних умов життєдіяльності громадян і суспільства, збереження навколишнього природного середовища та раціональне використання природних ресурсів;
- інтеграція України в європейський політичний, економічний, правовий простір та в євроатлантичний безпековий простір; розвиток рівноправних взаємовигідних відносин з іншими державами світу в інтересах України [7].

Серед безлічі факторів, що визначають підходи до вирішення проблеми економічної безпеки, виділяють два. Перший – це стан національної економіки та рівень її конкурентоспроможності. Другий – загострення конкуренції у світовому господарстві, боротьба за відповідне місце у світовому економічному табелі про ранги [13, с. 11].

Економічна безпека, на думку Г. Пастернака-Таранушенка – це «стан держави, при якому для її економіки та мешканців забезпечені умови нормального існування, який характеризується слабкими конфліктами, що не здатні викликати серйозні занепокоєння або труднощі економічного або соціального характеру» [11, с. 219].

При аналізі економічної безпеки виділяються передусім три важливих складові:

- економічна незалежність, що означає насамперед можливість здійснення державного контролю над національними ресурсами, спроможність використовувати національні конкурентні переваги для забезпечення рівноправної участі у міжнародній торгівлі;
- стійкість і стабільність національної економіки, що передбачає міцність і надійність усіх елементів економічної системи, захист усіх форм власності, створення гарантій для ефективної підприємницької діяльності, стримування дестабілізуючих факторів;
- здатність до саморозвитку і прогресу, тобто спроможність самостійно реалізовувати і захищати національні економічні інтереси, здійснювати постійну модернізацію виробництва, ефективну інвестиційну та інноваційну політику, розвивати інтелектуальний і трудовий потенціал країни [13, с. 15-16].

Таким чином, сутність економічної безпеки можна визначити як стан стійкості і стабільності національної економіки, що передбачає міцність і

надійність усіх елементів економічної системи, її економічну незалежність та здатність до саморозвитку для захисту національних економічних інтересів.

В.А. Предборський зазначає, що політика економічної безпеки визначається на основі певних принципів, які створюють політичну і правову базу для оцінки зовнішніх і внутрішніх загроз, формування національних економічних інтересів і стратегії економічної безпеки. До основних принципів забезпечення економічної безпеки держави, він, зокрема, відносить:

- верховенство закону при забезпеченні економічної безпеки;
- дотримання балансу економічних інтересів особи, сім'ї, суспільства, держави;
- взаємна відповідальність особи, сім'ї, суспільства, держави щодо забезпечення економічної безпеки;
- своєчасність і адекватність заходів, пов'язаних із відверненням загроз і захистом національних економічних інтересів;
- пріоритет договірних (мирних) заходів у вирішенні як внутрішніх, так і зовнішніх конфліктів економічного характеру;
- інтеграція національної економічної безпеки з міжнародною економічною безпекою [13, с. 17].

Необхідною умовою економічної безпеки є стала фінансово-кредитна система, яка ґрунтується на фінансовій безпеці держави.

Фінансова безпека будь-якої держави визначається насамперед її фінансовою незалежністю, якої, на відміну від незалежності політичної, ще нікому не вдалося досягти лише за допомогою декларативних актів. Фінансова незалежність або є, або її необхідно здобувати цілеспрямованими наполегливими зусиллями впродовж певного часу [3, с. 2-13].

Значною мірою фінансова безпека держави визначається характером фінансово-кредитної політики, яку вона проводить, причому як внутрішньої, так і зовнішньої.

Професор О.І. Барановський визначив фінансову безпеку як «стан фінансової, грошово-кредитної, валютної, банківської, бюджетної, податкової, розрахункової, інвестиційної, митно-тарифної та фондової систем, а також системи ціноутворення, яка характеризується збалансованістю, стійкістю до внутрішніх і зовнішніх негативних впливів, здатністю відвернути зовнішню фінансову експансію, забезпечити фінансову стійкість (стабільність), ефективне функціонування національної економічної системи та економічне зростання» [2, с. 18].

Фінансова безпека передбачає захищеність фінансових інтересів держави та інших суб'єктів господарювання. Саме вона тісно пов'язана з іншими складовими економічної безпеки, від її рівня залежить інвестиційний клімат у державі. Зумовлена вона стабільністю грошово-кредитної, бюджетної та валютної систем, визначена багатьма показниками, найважливіші з яких:

- розподіл державного бюджету;
- стабільність банківської системи та національної валюти;
- стан зовнішньої та внутрішньої заборгованості;
- дефіцит платіжного балансу [9, с. 235].

Отже, як відомо, до основних критеріїв фінансової безпеки загалом належать стабільність і збалансований розвиток фінансової, грошово-кредитної, валютної, банківської, бюджетної, податкової, розрахункової, інвестиційної та фондової систем.

Тож економічну безпеку банківської системи слід розглядати як окрему складову фінансової безпеки країни в цілому [5, с. 27].

Р. Гриценко поняття економічної безпеки банківської системи розуміє як «стан, за якого фінансова стабільність і репутація банківських установ не можуть бути втрачені через цілеспрямовані дії певної групи осіб чи організацій як усередині, так і за межами держави, а також – через негативні макроекономічні та політичні чинники [5, с. 27].

На нашу думку, безпека банківської системи – це стан, за якого забезпечуються умови для її стабільного й ефективного функціонування, максимізації прибутку та оптимального використання її ресурсів щодо запобігання різного роду загроз.

Отже, стабільність банківської системи є однією з найважливіших умов забезпечення національної безпеки держави. Тому на сьогодні особливої важливості набуває питання забезпечення економічної безпеки як на рівні держави, так і на рівні банків. Дослідження сучасних наукових праць дозволило встановити роль та місце економічної безпеки банків в забезпеченні національної безпеки держави. До найбільш важливих категорій у даній сфері наукових досліджень належать “національна безпека”, “економічна безпека” та “фінансова безпека”. Схематично співвідношення даних понять подано на рис. 1.

Рис. 1. Економічна безпека банку в системі національної безпеки держави

Окремі проблеми банківської системи тісно пов'язані між собою, а безпека окремого банку нерозривно пов'язана з безпекою банківської системи в цілому. Залежність безпеки окремого банку від безпеки банківської системи зумовлюється різноманітністю інтересів суб'єктів ринку банківських послуг, прагненням суб'єктів ринку до збільшення прибутку, гострою конкурентною боротьбою, обмеженістю фінансових резервів банку і джерел їх формування, зростанням злочинності в кредитно-фінансовій сфері, підвищеним ризиком проведення банківських операцій у сучасних умовах [6, с. 201]. Це все має безпосередній вплив на національну безпеку країни.

„Економічна безпека банку” тлумачиться як сукупність охорони комерційної та банківської таємниці, забезпечення стану найкращого використання ресурсів щодо запобігання загрозам комерційних банків, захисту фінансових і матеріальних ресурсів, здатності протистояти деструктивним змінам на фінансовому ринку,

створення умов стабільного, ефективного функціонування й максимізації прибутку.

Отже, можна виділити низку чинників, від яких залежить економічна безпека банку в системі забезпечення національної безпеки держави:

- політичної та економічної стабільності як усередині держави, так і в сусідніх державах, з якими підтримуються тісні економічні й політичні відносини;
- ступеня залежності банківської системи країни від внутрішніх і зовнішніх джерел фінансування;
- наявність потенційних та реальних зовнішніх і внутрішніх загроз;
- рівня концентрації активів вітчизняних банків у інших державах;
- рівня концентрації банківських активів за галузями економіки або фінансово-промисловими групами;
- структури власності банківських установ;
- стан та рівень інформаційно-комунікаційного розвитку банку.

Висновки. Несвоєчасне усунення проблем у функціонуванні однієї з ланок банківської системи здатне спричинити негативні наслідки у масштабах економіки усєї країни. Варто виділити наступні важливі якості, що характеризують економічну безпеку банку в системі національної безпеки: економічна незалежність, стійкість і стабільність національної економіки, здатність до саморозвитку і прогресу. Більш того, слід вказати чітку ієрархічну залежність між різними рівнями економічної безпеки, оскільки банк є підсистемою систем вищих порядків: банківської, фінансової, економічної, і, насамкінець національної тому й категорію самої безпеки слід розглядати у такому ж логічному порядку.

Список використаних джерел:

1. Бандурка О.М., Духов В.Є., Петрова К.Я., Черняков І.М. Основи економічної безпеки: Підручник. – Харків: Вид-во Нац. ун-ту внутр. справ, 2003. – 256 с.
2. Барановський О.І. Проблеми фінансової безпеки в умовах інтеграції України у світовий фінансовий простір // Вісник НБУ. – 2003. - №10. – С. 18-19.
3. Батюк В. Еволюція концепцій міжнародної і національної безпеки // Спостерігач. – 1996. - №25. – С. 2-13.
4. Біблія, або Книги Святого письма Старого і Нового Завіту. – К.: Біблійні товариства, 1995. – 959 с.
5. Гриценко Р. Економічна безпека банківської системи України // Вісник Національного банку України. – 2003. - №4. – С. 27-28.
6. Економічна безпека : навч. посіб. / за ред. З.С. Варналія. – К.: Знання, 2009. – 647 с.
7. Закон України «Про основи національної безпеки України» від 19.06.2003р. // ВВР. 2003. №39
8. Конституція України: Ухвалено на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року. – К.: Просвіта, 1996. – 80 с.
9. Лесечко М.Д., Малик Я.Й., Гелей С.Д., Стрельбицька Л.М. та ін.. Економічна безпека України: внутрішні та зовнішні чинники: Навч. посібн. – Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2002. – 256 с.
10. Основы экономической безопасности (государство, регион, предприятие, личность) / Под ред. Е.А.Олейникова. – М.: ЗАО «Бизнес-ИНТЕЛ-Синтез», 1997. – 278 с.
11. Пастернак-Таранушенко Г. Економічна безпека держави. Статика процесу забезпечення / За ред. проф. Б. Кравченка. – К.: Кондор, 2002. – 302 с.
12. Політологічний енциклопедичний словник / Під ред. Ю. С. Шемшученка, В. Д. Бабкіна. – К.: Генеза, 1997. – 400 с.

13. Предборський В.А. Економічна безпека держави : Монографія. – К.: Кондор, 2005. – 391 с.
14. Ревенко А. Проблеми формування національної безпеки України // Економіка України. – 1993. – № 11. – С. 15–21.
15. Реверчук Н.Й. Управління економічною безпекою підприємницьких структур: Монографія: - Львів: ЛБІ НБУ, 2004. – 195 с.

ECONOMIC SECURITY OF BANK IN THE SYSTEM OF THE NATIONAL STATE SECURITY

S.I. Melnyk

The article deals with the essence of concept of security and clear dependence between the different levels of security. The number of factors from which depends the economic security of bank in the system of ensuring the national state security is distinguished.

Key words: security, national security, economic security of banking system.

ЭКОНОМИЧЕСКАЯ БЕЗОПАСНОСТЬ БАНКА В СИСТЕМЕ НАЦИОНАЛЬНОЙ БЕЗОПАСНОСТИ ГОСУДАРСТВА

S.I. Melnyk

В статье рассмотрена сущность понятия безопасности и выделена четкая зависимость между разными уровнями безопасности. Выделен ряд факторов, от которых зависит экономическая безопасность банка в системе обеспечения национальной безопасности государства.

Ключевые слова: безопасность, национальная безопасность, экономическая безопасность банковской системы